

SZAPPHÓ: APHRODITÉHOZ (Kr. e. VI. század)

■ A költő

A világirodalom első ismert költőnője, Szapphó Lesbosz szigetén, Mütilénében élt, feltehetően Kr. e. 628-tól 568-ig. Gazdag család gyermeke volt, apját Szkamandronümosznak hívták, két fivére ismeretes. A lesboszi politikai fordulatok miatt a család száműzetésbe kényszerült, a költőnő Szicíliában élt Kr. e. 605 és 592 között. Férjhez ment, lányáról egyik szép versében gyöngéd anyai szeretettel vall.

Mütilénében előkelő családok fiatal lányait gyűjtötte maga köré, akiket kardalra, társasági illemre és hasznos asszonyi foglalatosságokra tanított. Ebben a városban, ahol a nők kevés szabadságot élvezhettek, több ilyen magánjellegű lánynevelde működött. Szapphó iskolája messze földön híres volt, más városból is tódultak hozzá a növendékek. Tanítványai gyakran heves érzelmeket keltettek benne, verseit fiatal nőkhöz írta. Tisztes kort ért meg.

■ Főbb művei

Kr. e. VI. század Aphroditéhoz – himnusz

Kr. e. VI. század Édesanyám! nem perdül a rokka... – helyzetdal

Kr. e. VI. század Úgy tűnik nékem... – dal

■ Költői világa

A lírai költészet kialakulására a Kr. e. VII–VI. század nagy történelmi-társadalmi eseményei voltak jelentős hatással. A görög törzsek lázas hódításba kezdtek, megszállták Dél-Itáliát. Az árutermelésből adódó felhalmozás és a gyarmatosító vagyonszerzés új lehetőséget biztosított az itt élők számára, ugyanakkor vagyoni-társadalmi különbségek jöttek létre, melyek fokozták a városállamokon belüli feszültséget. A legtöbb poliszban megdőlt a régi arisztokrácia hatalma, egy-egy vezéregyéniség állt a közösség élére.

A régi renddel együtt a régi ideálok is megrendültek, a harcok, a pártviszályok és a polgárháborúk következtében az embereket jobban foglalkoztatta a jelen, mint a hőrosok kora, a régmúlt. Ez az irodalomban is éreztette a hatását: az eposz időszerűtlenné vált, az új eszmék és vágyak az egyéniség kibontakozásának kedveztek még ezen a területen is. A múlt helyett a jelen, az elbeszélés helyett az érzelmi reagálás, az eseményektől távol álló énekes helyett a szenvedélyes költőegyéniesség került a középpontba, aki sokféle érzelemről, többek között szerelemről, barátságról, bánatról énekelt.

Az új mondanivaló új költői megoldásokat követelt, az ünnepi fenségű hexametert a rövidebb, változatosabb ritmusegységek váltották fel. Így Kr. e. a VII–VI. században megszületett a görög lírai költészet, melyet a formák rendkívüli gazdagsága jellemezett. Létrejött az első strófaszerkezet, a disztichon (egy hexameter és egy pentameter váltakozása), új műfajok alakultak ki: az epigramma és az elégia korabeli változata.

Az ókori líra talán egyik leghíresebb személyisége, Szapphó verseinek többsége szenvedélyes szerelmi élményről szól. A Lesbosz szigetén kibontakozó aiol dalköltészet klasszikusaként tartjuk számon Alkaios mellett. Életművéből csak két költemény maradt fenn teljes egészében, ezek mellett számos töredék őrzi a nevét. Költészete jelentős hatást gyakorolt a római lírikusokra, első sorban Catullusra és Horatiusra. A himnusz műfajának megteremtésében játszott fontos szerepet.

Az utókor róla nevezte el az úgynevezett szapphói strófát. Ez a strófaszerkezet három szapphói sorból (a harmadik láb daktilus, a többi trocheus) áll, a negyedik pedig adoniszti sor (egy daktilus és egy trocheus vagy spondeus kapcsolata).

Szapphó kiemelkedő költeményei közé tartozik az *Édesanyám! nem perdül a rokka...* című töredékes helyzetdal. Az akadozó rokka és a tapadó fonál metaforája a lélek bizonytalanságának, a szerelmi szenvedély miatti kiszolgáltatottságnak. A harmadik sortól a költő már semmi kétséget nem hagy afelől, hogy a munka azért megy nehezen számára, mert a szerelem akadályoztatja. A költeményben álszemérem nélkül, teljes közvetlenséggel szólal meg a szerelmi vágyódás és a testi-lelki harmónia óhaja.

Egy másik verstöredékében, az *Úgy tűnik nékem...* kezdetű versben a szerelmi borzongás tüneteit mutatja be a költő. A költemény Agalliszhoz szól, akit egy fiatal férfi csábít el a lírai én búvköréből. A felzaklató irigység és a féltékenység határozza meg a költemény intonációját. A vers felütését követően valójában már nem is annyira a csábos leányról, mint inkább a lírai én lelkében dúló viharokról van szó. A költő figyelme önmaga felé fordul, szinte ámulattal elemzi önmagát, nem csupán a lelki-érzelmi tényezőket, hanem azokat a testi tüneteket, amelyeket a szerelem okozott: szíve vadul ver, hangja elakad, szeme vak, füle zúg. Az utolsó sorok a teljes kiszolgáltatottságról vallanak.

■ A mű helye az életműben, életrajzi vonatkozások

Szapphó egyik leghíresebb költeménye az *Aphroditéhez* című, melyet a görög költészet kiemelkedő alkotásaként tartunk számon. Ez a vers már nem a közös kultuszok személytelen hangján szólal meg, hanem személyes beszédmód jellemzi, olyannyira, hogy még a költő neve is elhangzik a szövegben. A lírai én már nem a közösség nevében szól, hanem saját szenvedélyéről, személyes érzéseiről vall.

■ Elemzés

Az Aphroditéhez intézett költemény műfaja himnusz, mivel a beszélő földi segítség híján fordul az általa nagyra, dicsőnek és magasztosnak tartott istennőhöz. A vers szerkezete a műfaj hagyományainak megfelelően ABA, vagyis az első és az utolsó versszak keretet alkot. Az első strófában a beszélő megszólítja és megnevezi az istennőt, az utolsó versszakban pedig megismétli a hozzá intézett kérését. A köztes, azaz a B szerkezeti egység a kérés indoklása.

A könyörgő imával a költő szerelmes gondjában kér segítséget a szerelem istennőjétől. Az első versszak szerint Aphrodité az okozója a szerelmi szenvedésnek, a költeményben előforduló felkiáltó és kérdő mondatok erőteljes érzelmi töltésre engednek következtetni. Az istennőhöz intézett kérés így akár szemrehányásként is olvasható. Ugyanakkor a beszélő szerint egyedül Aphrodité képes orvosolni a bajait, ezért a lírai én alapvetően könyörgő hangon fordul az istenséghez, feltétlen bizalommal viseltetik iránta.

A megszólítást és a jellemzést követően a könyörgést támogató érvrendszer bontakozik ki a költeményben. A bizalommal teli várakozás alapja ugyanis az, hogy Aphrodité már korábban is a lírai én segítségére volt. A korábbi esetet a középső öt versszak idézi fel. Itt idősíkváltás jelentkezik, a múlt képei sorakoznak az eddigi jelen idejű beszédmód helyén. A múlt egy epikus cselekvéssorban tárul fel („jöttél”, „kérdetted”, „orvosoltad”), mely párhuzamba állítható a jelenbeli. Így a hajdani idő példaszzerű (paradigmataszerű), vagyis érvként szolgál a jelenbeli segítség megadásához. Ugyanis

Zeusz leánya a lírai én szövetségeseként tűnik fel a szerelmi csatározások során, a lírai ének van már oka és joga újra Aphroditéhoz fordulni. A himnikus hang a fájdalmas panaszt követően ekkorra már bensőségessé válik. Az elbeszélő az istennő szavait is idézi. A múlton belül többszörös idő-síkváltás történik, a jelen és a múlt váltogatják egymást, majd a jövőre tesznek utalást az istennő szavai („*érted ég majd*”), s ez lényegében ígéret a jelenbeli probléma megoldására is. Az ötödik és hatodik versszak idézi Szapphó és Aphrodité múltbeli intim párbeszédét: a szerelem istennője ígéretet tett, hogy Peithó, a rábeszélés istennője révén elintézi, hogy az addig szívtelen szerető, ha nem is akarja, mégis viszonzozza az utána epekedő vágyát.

A kompozíció átgondolt kerekdedségét azzal éri el a költőnő, hogy a múlt érveivel felerősített bensőséges fohászt megismétli a zárlatban, és azzal a reménnyel egészíti ki, hogy Aphrodité ezt az újabb szerelmes harcát is sikerre viszi. A költemény a jellegzetes szapphói strófában íródott. Szapphó gyönyörű dalát Catullus latinul költötte át, Ady Endre magyarul szólaltatta meg, de Devcseri Gábor fordítása áll a legközelebb az eredeti szöveghez.

■ Érdekességek

A legenda szerint Leszbosz szigetét az avatta költők születési helyévé, hogy a meggyilkolt és tengerbe vetett Orpheuszt a szigetlakók a hullámokból kifogták, majd tisztos temetésben részesítették. Orpheusz hálás szelleme tette dalossá a földet. A görögök Szapphóban a tizedik múzsát látták.

■ Feladatok

- Ismertesse a görög líra kialakulásának történetét!
- Mi a jelentősége Szapphó költészetének?
- Milyen téma határozta meg életművét?
- Határozza meg a himnusz műfaját!
- Ismertesse, hogyan épül fel a szapphói strófa!

■ Szövegértés

Aphroditéhoz

(részlet)

*Tarka trónodon, kegyes Aphrodité,
Zeusz leánya, már könnyörülj te rajtam!
Fájó kínra mért csalod, ó hatalmas,
tőrbe a lelkem?*

*Inkább jőjj ma hozzám, ahogy annyi másszor
mindig hajlottál a szavamra, s jöttél,
kedvemért elhagyva aranylakását
égi atyádnak.*

*Fürge pár veréb a kocsidba fogva
siklott, míg a föld feketélt a mélyben,
sűrűn verték szárnyukat, égi úton
vágva az ösvényt.*

*Gyorsan érkeztek veled, és mosoly járt
halhatatlan arcodon, ó te boldog,
úgy kérdezted, hogy mi bajom,
mi végre hívtalak újra,*

*hogy mi kívánság gyötör újra engem,
„Csábító szóval kit akarsz, hogy hozzád
hozza Peithó hű szerelemre, Szapphó,
mondd ki, ki bántott?*

*Mert ha most kerül, hamar ő keres fel,
most ha nem kell tőled ajándék, ő ad,
most ha nem szeret, hamar érted ég majd,
bár ne akarja.”*

(Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása)

1. Nevezze meg a szövegben előforduló mitikus alakokat!
2. Aphrodité mely attribútumai jelennek meg a költeményben?
3. Bizonyítsa, hogy a vers témája a szerelmi szenvedély!
4. Hogyan érvényesül a fentiekben az úgynevezett ABA szerkezet? Melyik szerkezeti egység hiányzik még, lévén, hogy a fenti szöveg csak részlet?
5. Melyik versszak épül szekvenciára?
6. Ritmizálja az egyik versszakot! Milyen strófa képletet ismer fel?
7. Mi adja a lírai én istennőbe vetett hitét?
8. Bizonyítsa, hogy az alkotás műfaja himnusz!
9. Miben tér el Szapphó költeménye a himnusz közösségi hagyományaitól?
10. Mely versszakokban olvashatja a lírai én és az istennő párbeszédét?
11. Gyűjtse ki a szövegből az istennőre vonatkozó szinonimákat!
12. Milyen modalitású mondatok fordulnak elő a fentiekben? Mire enged következtetni ez a változatosság?
13. Ismertesse a fenti szövegrészlet időszerkezetét!